

پردیس بین الملل دانشگاه گیلان

پایان نامه کارشناسی ارشد

بررسی تأثیر مناطق آزاد بر اقتصاد جهانی

(مطالعه موردی مناطق آزاد ایران)

از

علیرضا بهمنی

استاد راهنما

جناب آقای دکتر رضا سیمیر

اسفند ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پرديس بين الملل

روابط بين الملل

« بررسی تأثیر مناطق آزاد بر اقتصاد جهانی (مطالعه موردی مناطق آزاد ایران) »

از

علیرضا بهمنی

نام استاد راهنما

جناب آقای دکتر رضا سیمبر

استاد مشاور

جناب آقای دکتر قربانی

تقدیم به:

پدر و مادر عزیز و همسر مهربانم که در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بوده اند.

تشر ویره

از جناب آقای دکر سیمبر که در راه کسب علم و معرفت مرا یاری نمودند و سایر اساتید گرانقدر دانشگاه گیلان به خصوص جناب دکر قربانی ، جناب دکر جانسیز و جناب دکر نیاکویی.

هـ	چکیده فارسی
و	چکیده لاتین

فصل اول:

۱ - کلیات تحقیق:

۲	مقدمه	۱-۱-
۳	تعریف مسأله	۲-۱-
۴	ضرورت و اهمیت موضوع	۳-۱-
۵	سؤالات تحقیق	۴-۱-
۵	فرضیات تحقیق	۵-۱-
۵	اهداف تحقیق	۶-۱-
۶	تنگناهای تحقیق	۷-۱-
۶	سوابق تحقیق	۸-۱-
۶	پایان نامه ها و تحقیقات داخلی	۱-۸-۱-
۹	پایان نامه ها و تحقیقات خارجی	۲-۸-۱-
۱۰	سازماندهی تحقیق	۹-۱-
۱۰	تعریف مفاهیم و اصطلاحات	۱۰-۱-

فصل دوم:

۲- مطالعات نظری تحقیق:

۱۳	مقدمه	۱-۲-
۱۴	همگرایی	۲-۲-
۱۴	تعریف همگرایی	۱-۲-۲-
۱۴	همگرایی اقتصادی و امنیت منطقه ای	۲-۲-۲-
۱۵	انواع همگرایی	۳-۲-۲-
۱۶	تجارب همگرایی	۴-۲-۲-
۲۱	امنیت	۵-۲-۲-
۲۱	مفهوم امنیت	۱-۵-۲-۲-
۲۲	امنیت منطقه‌ای	۲-۵-۲-۲-
۲۴	فواید منطقه گرایی	۶-۲-۲-
۲۵	جهانی شدن و همگرایی منطقه ای	۷-۲-۲-
۲۶	جهانی شدن و همگرایی اقتصادی	۱-۷-۲-۲-
۲۶	اهمیت تجارت بین الملل در رشد اقتصادی	۲-۷-۲-۲-

۲۷	نقش یکپارچگی اقتصادی-منطقه ای	۳-۷-۲-۲
۲۸	اقتصاد جهانی	۳-۲
۲۸	تاریخچه جهانی شدن	۱-۳-۲
۲۸	تعریف جهانی شدن	۲-۳-۲
۳۰	علل جهانی شدن	۳-۳-۲
۳۱	جهانی شدن در رابطه با جهانی شدن ، توسعه و فقر	۴-۳-۲
۳۲	مراحل طرح هفت ماده ای جهانی شدن	۵-۳-۲
۳۴	نظریه های جامعه شناسی در خصوص جهانی شدن	۶-۳-۲
۳۷	مصادقات های جهانی شدن	۷-۳-۲
۴۱	سازمان تجارت جهانی	۸-۳-۲
۴۱	گات و سازمان تجارت جهانی	۱-۸-۳-۲
۴۲	سه دیدگاه در مورد جهانی شدن	۲-۸-۳-۲
۴۳	سازمان ملل متحد و جهانی شدن	۳-۸-۳-۲
۴۴	اصول حاکم بر موافقتنامه های سازمان WTO	۴-۸-۳-۲
۴۴	شرایط و فرایند الحاق	۵-۸-۳-۲
۴۴	شرایط مورد نظر برای پذیرش قطعی کشور متقاضی	۶-۸-۳-۲
۴۵	آثار مثبت الحاق به WTO	۷-۸-۳-۲
۴۵	آثار منفی الحاق به WTO	۸-۸-۳-۲
۴۵	ضرورت پیوستن ایران به WTO	۹-۸-۳-۲
۴۶	ایران و WTO	۱۰-۸-۳-۲
۴۶	مرور درخواست های مکرر ایران برای الحاق به سازمان جهانی تجارت	۹-۳-۲
۴۸	مناطق آزاد	۴-۲
۵۰	تاریخچه مناطق آزاد	۱-۴-۲
۵۲	برخی از مهمترین مناطق آزاد و ویژه اقتصادی دنیا	۲-۴-۲
۵۳	تعریف منطقه آزاد	۳-۴-۲
۵۵	مفهوم منطقه آزاد	۴-۴-۲
۵۵	انواع مناطق آزاد	۵-۴-۲
۵۶	مناطق آزاد ایران	۶-۴-۲
۶۱	نتیجه گیری	۵-۲

		فصل سوم:
۶۶		۳- روش انجام تحقیق:
۶۷	مقدمه	۳-۱-
۶۷	روش تحقیق	۳-۲-
۶۷	جامعه آماری (N)	۳-۳-
۶۸	نمونه آماری (n)	۳-۴-
۶۸	روش نمونه گیری	۳-۵-
۶۸	ابزار جمع آوری داده ها	۳-۶-
۶۹	روش آزمون	۳-۷-
۷۰	روایی و پایایی پرسشنامه	۳-۸-

فصل چهارم:

۷۳		۴- تجزیه و تحلیل داده ها و اطلاعات
۷۴	مقدمه	۴-۱-
۷۴	نتایج سؤالات پرسشنامه	۴-۲-
۸۲	آزمون فرضیات	۴-۳-
۸۶	نتیجه گیری	۴-۴-

فصل پنجم:

۸۹		۵- نتیجه گیری و پیشنهاد ها
۹۰	نتیجه گیری	۵-۱-
۹۳	پیشنهادات	۵-۲-
۹۷	نتیجه نهایی تحقیق	۵-۳-
۹۸	منابع و مأخذ	۵-۴-
۹۸		
۱۰۴		پیوست ها
۱۰۵	پرسشنامه تحقیق	۱
۱۰۸	نتایج روایی و پایایی با استفاده از نرم افزار SPSS	۲
۱۲۱	صور تجلسه دفاع از پایان نامه	۳

فهرست جداول، شکل ها و نمودارها

الف- جداول

شماره صفحه

عنوان

۵۵	مناطق به تفکیک معیارهای مختلف	جدول ۲-۱-
۶۹	صفات کیفی و ارزش های عددی گزینه های پرسشنامه	جدول ۳-۱-
۷۰	توزیع سوالات پرسشنامه	جدول ۳-۲-

ب- شکل و نمودارها

۴۱	کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی در جهان	شکل ۲-۱-
----	--	----------

بررسی تأثیر مناطق آزاد بر اقتصاد جهانی (مطالعه موردی مناطق آزاد ایران)

(علیرضا بهمنی)

چکیده:

مفهوم جهانی شدن محصول رشد نظام سرمایه داری است که از قرن ۱۶ و ۱۷ میلادی تجلی پیدا می کند. در این وضعیت، علاوه بر فتح سرزمینی، بعد اقتصادی نیز به آن افزوده شد. از طرفی به منظور توسعه اقتصادی دولت‌ها بخش‌هایی از کشورشان را تحت نام مناطق آزاد، با قوانین سهل‌تر نسبت به داخل کشورشان اداره می‌کنند تا روند سرمایه‌گذاری، صدور مجوز و فعالیت اقتصادی در آن مناطق تسهیل شود. سوالاتی که در این تحقیق به آن پرداخته شده به نقش مناطق آزاد ایران بعنوان درگاه ورود به سازمان جهانی و چگونگی تأثیر این مناطق در ایجاد و گسترش روابط اقتصادی و سیاسی کشورها می‌پردازد و براساس فرضیه اینکه آیا مناطق آزاد می‌توانند در راهیابی به اقتصاد جهانی و بهبود و تسهیل روابط سیاسی و اقتصادی تأثیر گذار باشند را مورد چالش قرار می‌دهد. در این تحقیق سعی شده تا با بررسی و شناخت مزیت‌های مناطق آزاد کشور ارتباط مناطق آزاد با اقتصاد جهانی و گسترش روابط اقتصادی و سیاسی با سایر کشورها پردازد. برای این تحقیق از میان جامعه آماری که شامل ۵۵ نفر از کارشناسان مربوط با موضوع تحقیق بعنوان نمونه آماری انتخاب شدند. با استفاده از مطالعه کتب، مجموعه قوانین مرتبط و بررسی تحقیقات مشابه با موضوع تحقیق، در قالب روش کتابخانه‌ای و میدانی اقدام به جمع‌آوری اطلاعات گردید و در انتها فرضیه تأثیر مناطق آزاد بر راهیابی به اقتصاد جهانی و بهبود روابط اقتصادی مورد پذیرش و بهبود روابط سیاسی غیرقابل قبول شناخته شد.

کلید واژه‌ها: منطقه آزاد، اقتصاد جهانی، همگرایی، بازار جهانی، سازمان تجارت جهانی.

**"Survey on the effect of Free zones on world economy.
Case Study: Iran free zones "**

BY: Alireza Bahmani

ABSTRACT

The concept of globalization results from the growth of the capitalization system which has been manifested since the 16th and 17th century. In this situation, besides territorial conquest, the economical dimension was also added. On the other hand, in order to make economic progress, governments manage parts of their countries in the form of free zones which enjoy easier regulations compared to the rules and regulations observed in the country, so that the process of investment, issuance of permits, and economical activities are facilitated in these areas. This survey concentrates on the role of Iran Free Zones as the port of entry to the World Organization and establishing and promoting economic and political relations among countries, and challenges the theory of whether free zones are effective in approaching the world economy and facilitating political and economic relations. This survey aims to examine and identify the privileges of free zones of a country in order to gain knowledge on the relationship of free zones with the world economy and the promotion of economic and political relations with other counties. 51 people have been chosen from among experts related to the subject of the survey from the statistical community as the statistical sample. Information has been collected through reading books, related rules and regulations, and examining surveys similar to the subject of this survey in the form of library and field methods, and finally the theory of the effectiveness of free zones in approaching world economy and promoting economic relations was accepted while the promotion of political relations was not acceptable.

Keyword: Free zone, Integration, WTO, World market, World economy

فصل اول

کلیات تحقیق

۱ - ۱ - مقدمه

با توجه به افزایش رقابت در صنعت و تجارت و گسترش تجارت جهانی مناطق آزاد دروازه ای برای رسیدن به اقتصاد جهانی و رود به دهکده جهانی اند. در ایران نیز این مناطق بعنوان پایلوتی جهت دستیابی به WTO¹ هستند. لذا هرگونه فعالیت در این محدوده از کشور می بایست براساس تدوین نقشه راه و برنامه ریزی استراتژیک باشد. چراکه این مناطق دارای محدودیت های نیز می باشند. محدودیت هایی نظیر زمین ، زیر ساخت و... البته علاوه بر محدودیتهای این مناطق رقبا را نیز نایستی فراموش نمود. در واقع محدودیت زمان از مهمترین محدودیتهایی است که در مناطق آزاد و وجود و ورود رقبایی که در کشورهای حاشیه خلیج فارس بعنوان رقیب جدی مناطق آزاد جنوبی کشور (مناطق آزاد کیش ، قشم و چابهار) ، کشورهای همسایه در غرب کشور برای مناطق آزاد مستقر در غرب کشور (منطقه آزاد اروند و ارس) و کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق (کشورهای حاشیه دریای خزر) بعنوان رقیب جدی تنها منطقه آزاد شمال کشور یعنی منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی ، بعنوان رقبای جذب و جلب سرمایه گذاران خارجی و حتی فرار سرمایه گذاران داخلی و از دست دادن سرمایه های داخلی کشور. چه بسا با رونق و گسترش مزیت های آن رقبای بسیاری از سرمایه گذاران ایرانی نیز به فکر سرمایه گذاری در کشورهای همسایه ایران باشند. یعنی با بی توجهی به موقعیت و مزیت هایی که دولت برای مناطق آزاد کشور تدوین نموده است، نه تنها به اهداف از پیش تعیین شده دست نمی یابیم، بلکه صرفاً باعث کاهش درآمدهای عمومی کشور (کاهش درآمدهای ناشی از عوارض گمرکی و مالیات و...) خواهیم بود.

از جمله ابزارهایی که توسط کشورها جهت دستیابی به سهم بیشتر بازار جهانی مورد استفاده قرار می گیرند ، مشارکت در موافقت نامه های تجاری بین المللی که در راس آن گات و سپس سازمان جهانی تجارت قرار داشته و دارد در گسترش اینگونه موافقتنامه ها موثر بوده است. هدف از ایجاد گات و سپس سازمان تجارت جهانی آن بوده است که تجارت در سراسر دنیا به صورت آزاد و بدون دخالت دولتها صورت پذیرد؛ به عبارتی به دنبال نظام اقتصادی بین المللی بوده اند که آزادی عمل تجاری که بالطبع دخالت دولت در آن به حداقل برسد ، شرط اساسی آن باشد. کاهش موانع تجاری یکی از بدیهی ترین ابزارهای تشویق تجارت می باشد. موانع برسر راه تجارت شامل عوارض گمرکی (تعرفه ها) بوده و یا شامل اقداماتی چون محدودیتهای وارداتی یا سهمیه ها به طور انتخابی محدودیتهای مقداری به وجود می آورند می باشند. گاهی نیز خطوط قرمز و سیاستهای ارزی نیز مورد بحث قرار می گیرند.

¹ World Trade Organization

۱-۲- تعریف مسأله

دورانی را که بسیاری به جهت گسترش از خود بیگانگی شهروندان در جوامع مختلف (عصر بدگمانی) می نامند باید بدلیل وجود ویژگی متمایزتری مورد توجه قرار داد. نه یک سیاست بلکه فرایندی را شاهد هستیم که امواج آن تمامی اقصی نقاط جهان را در نوردیده است. فرایندی که موسوم به جهانی شدن اقتصادی است نقش گسترده ای در این موضوع بازی کرده است که مفهوم عامل ملی در تولید کالاها به سوی کاهش حرکت کند. جهانی شدن به دلیل اینکه (دموکراتیزه کردن اطلاعات و ارتباطات)^۱ را تسهیل نمود سبب ساز این گشت که تئوری قدیمی تجارت آزاد که آدام اسمیت آن را در سال ۱۷۷۶ در کتاب ثروت ملل اعتبار روشنفکرانه اعطا کرده بود به نگاه قالب از نیمه های دهه ۱۹۷۰ تبدیل گردد. جهانی شدن اقتصاد با از بین بردن (استبداد فاصله) به این مهم نایل گشته است که وابستگی متقابل اقتصادی را گسترش دهد. در بطن فرایند جهانی شدن، تجارت آزاد به عنوان یک ساختار و چارچوب برای مدیریت اقتصاد به وسیله بسیاری از کشورها مطلوب تشخیص داده شده و مبنای سیاست های اقتصادی قرار گرفته است. یکی از مهمترین پیامدهای اعتبار یافتن روشنفکرانه و تئوریک تجارت آزاد، توجه به سیاست راه اندازی و شکل دادن مناطق آزاد تجاری است. این پدیده امروز به شدت در مرکز توجه اقتصاد جهانی قرار گرفته است و این واقعیت به ویژه در کشورهای در حال پیشرفت از محوریت گسترده تری برخوردار گشته است. پدیده منطقه آزاد تجاری را باید در بستر سیاست تجارت آزاد مورد ارزیابی قرار داد و به همین لحاظ باید بیان داشت که تنیدگی تئوریک فراوانی بین آنها برقرار است. تقویت جایگاه منطقه آزاد تجاری بستگی مستقیم با عملکرد مثبت تجارت آزاد دارد. همانطور که آدام اسمیت (به اقتصاد سیاسی یک منظر تحلیلی متمایز اعطا کرد که سبب ساز گام برداشتن خارق العاده به سوی جلو شد،)^۲ به همین شکل تئوری تجارت آزاد در شکل گرفتن پدیده منطقه آزاد تجاری به عنوان یک روش تسهیل کننده توسعه اقتصادی نقش قاطع بازی کرده است. منطقه آزاد تجاری ایده ای است که کشورهای جهان سوم آن را مطلوب یافته اند تا از طریق آن بتوانند در مناطقی که کمتر توسعه یافته است، وسیله ایجاد توسعه و رفاه را فراهم کنند. در کشورهای جهان سوم امروزه تشکیل مناطق آزاد تجاری به شدت اعتبار یافته است چرا که این امکان را می دهد بدون رها کردن تمامی مکانیزمهای کنترل اقتصادی که به دلایل سیاسی غیرممکن است بصورت بخشی و منطقه ای به فرایند جهانی شدن اقتصاد، پیوسته از مزایای تجارت آزاد بهره برد.

کشورهای در حال توسعه ای که به ایجاد منطقه آزاد روی آورده اند بر این باورند که منطقه آزاد می تواند یاری دهنده آنها برای رهایی از معضل توسعه نیافتگی باشد. به این معنی که ورود مدیریت و سرمایه به کشور و تلفیق عوامل تولید داخلی با دانش فنی خارجی، کشور را در مسیر توسعه و همسو با اقتصاد جهانی قرار می دهد. منطقه آزاد می تواند برتری های بالقوه این کشورها را به توانایی بالفعل اقتصادی تبدیل کند و پل مستحکمی برای اتصال اقتصاد ملی آنها به اقتصاد بین المللی باشد.^۳ توسعه اقتصادی، اقتصاد

^۱Ronald Chilcote, Theories of Comparative Politics Boulder: Westview Press, 2010, Especially Part 2.

^۲Andrews Skinner, "The Shaping of Political Economy in The Englishment" Scottish Journal of Political Economy, Vol. 37, May 2009, P. 157

^۳حسینی، میرزا حسن؛ مدیریت صادرات و واردات؛ تهران؛ دانشگاه پیام نور؛ چاپ دوم؛ ۱۳۸۷؛ ۳۴-۳۵.

برون‌نگر و خروج از اقتصاد بسته، ضرورتی‌گریز ناپذیر در این کشورهاست، به گونه‌ای که دوام آنها در گرو نیل به این الزامات است. به این ترتیب تجربه بین‌المللی حاکی از آگاهی‌های وسیع کشورها از نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی منطقه‌ای، صنعتی بازاریابی و گسترش ارتباط با بازارهای جهانی است. تلقی سازمان تجارت جهانی از این مناطق، تحقق اهداف عمده تسهیل و توسعه صادرات، گسترش تجارت و جذب سرمایه‌های خارجی در کشورها می‌باشد. در ایران مناطق آزاد بصورت تجاری و صنعتی با ماموریت‌های گوناگونی از جمله سرمایه‌گذاری، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی تأسیس شده‌اند. شاید مهمترین دلیلی که باعث شده این مناطق در ایران آن‌طور که باید و شاید نتوانند در راستای تحقق اهداف اولیه و قانونی خود توفیق داشته باشند، ناشناختگی هویت آنهاست. عدم اجرای کامل قانون چگونگی اداره مناطق آزاد از جمله ماده ۲۷ قانون، نگاه بخشی و تداخل تصمیمات بعضی مدیران سازمانهای مرتبط با مناطق آزاد، اتهام ناوارد دروازه واردات به مناطق آزاد به رغم آنکه سهمیه واردات کالا از مناطق آزاد به داخل کشور بسیار ناچیز است، فقدان زیرساختهای لازم برای اجرای کامل ماموریت‌های محوله به مناطق آزاد، همگی از نشانه‌های مهم ناشناختن مناطق آزاد و ویژه اقتصادی و از مهمترین و اصلی‌ترین عوامل عدم جذب سرمایه‌گذار خارجی، صادرات و ایجاد اشتغال و فرصت‌های شغلی به شمار می‌روند. عواملی که تحقق آنها به عنوان هدف‌های قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور می‌تواند زمینه‌های تحقق استراتژی تشویق و توسعه صادرات را فراهم سازد. با توجه به انتظارات بسیاری که از مناطق آزاد وجود دارد، امید است که این مناطق بتوانند با آماده شدن زیرساختها و تحقق کامل امور زیربنایی که بطور نسبی آماده شده‌اند، به عنوان پروژه پایلوت برای جذب بازارهای هدف منطقه‌ای و جهانی ایفای نقش کرده و فرصت‌های بیشماری را برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در کشور ایجاد کنند.^۱

۱-۳- اهمیت انجام تحقیق

دستیابی به تولید بیشتر با توجه به منابع محدود یکی از مهم‌ترین اهداف اقتصادی هر جامعه محسوب می‌شود. در بسیاری از کشورهای جهان، منابع، امکانات و استعدادها نه تنها متنوع و محدود است، بلکه توزیع این منابع در داخل کشورها نیز از الگویی یکپارچه و همگون تبعیت نمی‌کند. کشور ایران (در این تحقیق، منطقه آزاد انزلی مد نظر می‌باشد) نیز در زمره این کشورها قرار دارد. مناطق مختلف کشور نسبت به یکدیگر، دارای امکانات ویژه طبیعی، وسعت، تنوع آب و هوایی و قابلیت‌های نیروی انسانی متفاوتی‌اند. این تفاوت‌ها به این واقعیت اشاره می‌کند که مسئولان برنامه ریزی ملی و منطقه‌ای باید در سیاست‌گذاری توسعه اقتصاد ملی و اقتصاد منطقه‌ای به موضوع قابلیت‌ها و ظرفیتهای منطقه در فعالیت‌های مختلف توجه جدی داشته باشند و سرمایه‌گذاری‌های منطقه را در جهت توسعه و گسترش فعالیت‌هایی که از زمینه مناسبی برای تولید کالا و خدمات برخوردارند، سوق دهند. (BALASSA, BELA, pp.99-123) از سوی دیگر، روند جهانی شدن و لزوم حضور در بازارهای جهانی ما را به این واقعیت

^۱. UNESCAP, Seminar on Free Trade Zone and Port Hinterland Development, Bangkok, Thailand, 2004

رهنمون می سازد که در اولویت بندی سرمایه گذاری ها و تخصیص منابع باید به قابلیت ها و امکانات منطقه در تولید کالا یا خدمات (تخصص تولیدی منطقه) توجه گردد.

۱- ۴- سوالات تحقیق

- ۱- نقش مناطق آزاد ایران بعنوان درگاه ورود به سازمان جهانی چیست؟
- ۲- مناطق آزاد چگونه می توانند در ایجاد و گسترش روابط اقتصادی کشورها تأثیرگذار باشند؟
- ۳- مناطق آزاد چگونه می توانند در ایجاد و گسترش روابط سیاسی کشورها تأثیرگذار باشند؟

۱- ۵- فرضیه:

- ۱- مناطق آزاد می توانند در راه یابی ایران به اقتصاد جهانی تأثیرگذار باشند.
- ۲- مناطق آزاد می توانند باعث تسهیل و همسویی روابط اقتصادی با سایر کشورها شوند.
- ۳- مناطق آزاد می توانند باعث تسهیل و همسویی روابط سیاسی با سایر کشورها گردند.

۱- ۶- اهداف تحقیق

۱. شناخت وضعیت موجود مناطق آزاد ایران و جهان از حیث مزایای موجود.
۲. شناسایی عوامل مؤثر بر مزیت رقابتی فعالیت در محدوده مناطق آزاد.
۳. بررسی مزایا و معایب پیویت نسبی و رقابتی موجود در مناطق آزاد.

در کشور ما بعد از ابلاغ سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی، مناطق آزاد و ویژه اقتصادی اهمیت شایان توجهی یافته‌اند بطوری که این مناطق حدود دو دهه پیش، براساس مواد ۱۹ و ۲۰ قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور شکل گرفتند و هم اکنون ۷ منطقه آزاد و ۱۷ منطقه ویژه اقتصادی در کشور فعالیت می‌کنند. در مناطق آزاد کشورمان اهداف گوناگونی مشتمل بر سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای تولید، صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی به منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمرانی و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی تعریف شده است. اهداف مناطق ویژه اقتصادی نیز پشتیبانی از فعالیت‌های اقتصادی و برقراری ارتباط تجاری بین‌المللی و تحرک در اقتصاد منطقه‌ای و تولید و پردازش کالا، انتقال فناوری، صادرات غیرنفتی، ایجاد اشتغال مولد و جلب و تشویق سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، صادرات مجدد، ترانزیت و انتقال کالا تعیین شده است. این مناطق با رویکردهای جداگانه خود به مثابه نقشه راه اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی هستند. مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در پیشبرد اقتصاد کلان کشور و تحقق اهداف سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ نقش بسزایی دارند. این مناطق تجلی بخش توسعه بخش‌های غیردولتی و خصوصی در بخش‌های بالادستی و بنیادی اقتصاد برای جلوگیری از بزرگ شدن دولت به منظور اعمال و تداوم سیاست‌های ابلاغی اصل ۴۴ قانون اساسی به شمار می‌روند. در چنین رویکردی با وسعت کارکردهای متفاوت، فضای فعالیت مناطق آزاد و ویژه اقتصادی نیازمند ارتقا سطح اطلاع‌رسانی برای نقش آفرینی و بهینه کردن فرصت‌های موجود اقتصادی برای جذب

سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی است. به این معنی که ارتباط بین مناطق، مردم و وسایل ارتباط جمعی از جمله مطبوعات برای نیل به اهداف توسعه پایدار از طریق رونق اقتصادی مناطق آزاد و ویژه می‌تواند منظر مطمئنی را برای سرمایه‌گذاران فراهم کند.

۷-۱- تنگناهای تحقیق

عدم آشنایی برخی از سرمایه‌گذاران با قوانین، مقررات و یا عدم امکان استفاده از مزیت‌های منطقه، امکان ابراز نظرهای احساسی توسط افراد مورد مطالعه وجود دارد. جهت رفع این مشکل، در پرسشنامه‌های تنظیم شده، درخصوص هر مزیت توضیح مختصری ارائه گردید تا تکمیل‌کننده پرسشنامه با آگاهی کامل اقدام نماید. از طرفی با توجه به پراکندگی مناطق آزاد کشور امکان دسترسی به همه مناطق و دستیابی با کارشناسان آن مناطق وجود نداشت و این امر منجر به بروز تنگنایی در این تحقیق گردید.

۸-۱- سوابق تحقیق

۸-۱-۱- پایان نامه‌ها و تحقیقات داخلی:

- کمال فیروز آبادی (۱۳۸۷) در رساله دکتری رشته روابط بین‌الملل تحقیقی با عنوان "موانع و راهکارهای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با تاکید بر مناطق آزاد تجاری - صنعتی کشور" از دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات به انجام رسانده است و به عنوان یک تحقیق علی به بررسی مشکلات جذب سرمایه‌گذاری در کشور و مناطق آزاد پرداخته است.
- تورج رضایی (۱۳۸۷) در پایان نامه کارشناسی ارشد تحقیقی با عنوان "عوامل موثر بر پذیرش تجارت الکترونیک در بنگاههای کوچک و متوسط منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی" از دانشگاه اصفهان به انجام رسانده است. ماهیت این تحقیق به صورت پیمایشی - توصیفی بوده و جامعه آماری آن از میان مدیران و مسئولان بنگاههای شهرک صنعتی منطقه آزاد انزلی که تعداد پرسنل آنان کمتر از ۵۰ نفر می‌باشد، انتخاب شده است.
- پرنیا عضدی دیلمی (۱۳۸۷) در پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت در تحقیقی با ماهیت توصیفی-تحلیلی با عنوان "ارزیابی عملکرد منطقه آزاد تجاری-صنعتی انزلی و تاثیر آن در توسعه صادرات" به بررسی عملکرد اقتصادی منطقه آزاد انزلی در قالب سه متغیر مستقل: هزینه‌های عمرانی و جاری برای احداث امور زیر بنایی، جذب سرمایه‌گذارهای داخلی و خارجی و درآمد‌های عمومی کسب شده در فاصله زمانی ۱۳۸۷-۱۳۸۴ پرداخته است.
- حسن ابراهیم خانی (۱۳۸۳) در پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق عمومی در دانشگاه تهران در تحقیقی با ماهیت علی با عنوان "بررسی تطبیقی حقوق کار در مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران، چین و امارات" بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی به بررسی این موضوع پرداخته است.
- خدیجه کریمی امیری (۱۳۸۱) در پایان نامه خود تحقیقی با عنوان "بررسی ظرفیتهای بالقوه و بالفعل مناطق آزاد تجاری ایران جهت راهبرد توسعه صادرات" در دانشگاه تهران انجام داده است و به عنوان یک تحقیق توصیفی راهکارهایی برای توسعه صادرات ارائه داده است.

- کاظم وفاداری (۱۳۷۹) در پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد تحقیقی با عنوان " نقش مناطق آزاد تجاری - صنعتی در توسعه صادرات غیرنفتی ایران " در دانشگاه امام صادق انجام داده است . محقق در این تحقیق دلیل عدم موفقیت این مناطق را عدم سرمایه گذاری دولت در بخش امکانات و تاسیسات زیر بنایی ، عدم ثبات سیاسی و اقتصادی و تضمین سرمایه در مناطق آزاد عنوان می کند.
- سید مهدی حسینی (۱۳۷۸) در پایان نامه خود تحقیقی در زمینه "ارزیابی عملکرد مناطق آزاد ایران بر اساس تحلیل هزینه - فایده مطالعه موردی چابهار " در دانشگاه تربیت مدرس انجام داده است . این تحقیق با توجه به مشخصه های منطقه آزاد چابهار و مبتنی برالگوی تحلیل هزینه - فایده، میزان ارزش فعلی خالص ، فایده حاصل از منطقه و نرخ بازدهی داخلی منطقه رابه دست می دهد.
- سید محمد احمدی (۱۳۷۸) در پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران در تحقیقی با ماهیت توصیفی با عنوان " تعیین مهمترین تنگناهای مناطق آزاد کشور در زمینه توسعه سرمایه گذاری صنعتی " به بررسی عملکرد مناطق آزاد در این زمینه پرداخته است. جامعه آماری این تحقیق از بین کارشناسان و صاحب نظران آشنا با امور مناطق آزاد کشور با حجم نمونه ۴۰ نفر انتخاب شده است.
- مهدی جمالی (۱۳۷۳) در پایان نامه خود پژوهشی با عنوان "بررسی شرایط پردازش صادرات صنعتی در جنوب شرقی کشور، منطقه آزاد چابهار" انجام داده است. در این تحقیق ، چابهار در ارتباط با چهار عامل محیطی مناطق آزاد شامل محیط بیرونی، محیط بین المللی، محیط ملی و محیط منطقه ای مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.
- امیر مانیان در سال ۱۳۶۷ طی پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس موضوع مناطق و بنادر آزاد تجاری و نقش آن در توسعه صادرات ایران را بررسی نموده است و به دنبال آن محمد زاغیان در سال ۱۳۷۰ طی پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران به نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی پرداخته و اژدر کرمی نیز در سال ۱۳۷۰ در پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت دانشگاه تهران به نقش مناطق آزاد تجاری در توسعه صنعتی ایران پرداخته است. حمید فاضل در سال ۱۳۷۱ در پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت دانشگاه تهران موضوع نقش مناطق آزاد در جذب سرمایه های خارجی را برای تحقیق خود بر گزیده است و مرتضی الویری در سال ۱۳۷۶ طی پایان نامه کارشناسی ارشد مرکز آموزش مدیریت دولتی تهران نقش مناطق آزاد ایران در توسعه صادرات غیر نفتی را بررسی نموده است و محمد علی سرلک در سال ۱۳۷۴ طی پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت دانشگاه تهران به ارزیابی صحت مکان یابی مناطق آزاد تجاری - صنعتی پرداخته است.
- محمدرضا عابدین در سال ۱۳۸۴ در کتابی تحت عنوان «اولویت بندی صنایع ایران براساس رقابت پذیری در بازارهای جهانی با هدف منطقی نمودن سیاستهای حمایتی» بررسی نمود که توسط مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی به چاپ رسید. باتوجه به روند جهانی شدن اقتصاد، توسعه نهادهای حمایتی از این روند مانند سازمان تجارت جهانی (WTO) و برطرف سازی موانع تعرفه ای ، نیازمند شناخت صنایع کشور و اولویت بندی آنها جهت یافتن نقاط ضعف و قدرت صنایع داخلی کشور و دستیابی به مزیت رقابتی می باشد.

- عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری در پایان نامه ای با عنوان "ارزیابی و اولویت بندی مناطق آزاد تجاری ایران با استفاده از روش MADM" به رتبه بندی و اولویت بندی مناطق آزاد کشور به منظور تخصیص هرچه بهینه تر منابع اقتصادی پرداخته است.
- احمد گوگردچیان، سیدکمیل طیبی، فاطمه در پایان نامه ای با عنوان " اثر جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر صادرات غیر نفتی در مناطق آزادی تجاری ایران (۸۷-۱۳۷۵)" به بررسی اثر جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) و برخی از عوامل موثر بر توسعه صادرات غیر نفتی در سه منطقه مهم آزاد تجاری جنوب ایران یعنی کیش، قشم و چابهار پرداختند. الگوی مورد استفاده برای این هدف، فرم رگرسیونی تعدیل یافته واویلوف (۲۰۰۵) است که برای سه منطقه آزاد مذکور طی سال های ۸۷-۱۳۷۵ برآورد شده است. نتایج بیانگر اثر مثبت و معنی دار سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر صادرات غیر نفتی در مناطق مذکور است، به گونه ای که منطقه آزاد کیش بهترین عملکرد را در زمینه جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و توسعه صادرات در بین مناطق آزاد تجاری کشور داشته است.
- دکتر غلامرضا لطیفی ، مهرناز امین آقایی در پایان نامه ای با عنوان " جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی منطقه ای ایران" به بررسی دلایل ناکامی مناطق آزاد ایران پرداخته اند. با توجه به اهمیت مناطق آزاد تجاری - صنعتی در اقتصاد کشورهای توسعه یافته و برخی کشورهای درحال توسعه، بررسی دلایل ناکامی مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران، امری ضروری به نظر می رسد. برای این منظور، نگاهی به جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی منطقه ای ایران می تواند مفید واقع شود.
- دکتر محمود منشی پوری در مقاله ای با عنوان "سازمان منطقه آزاد جبل علی در دوبی" به این مطلب می پردازد که تاسیس سازمان منطقه آزاد جبل علی موسوم به خضرا توسط دولت امارات متحده عربی نشان دهنده خط مشی موافق این دولت با مقتضیات جامعه بازرگانی بین المللی در انجام اصلاحات متعدد و تسهیل سازی محدودیتهای بازرگانی در این کشور است . مستثنی شدن شرکت های فعال در این مناطق از شمول قوانین داخلی و مالیاتی منجر به شکل گیری نوعی مصونیت برای این شرکت در انجام فعالیت در مناطق آزاد تجاری شده است .
- رحمن قهرمانپور در مقاله ای با عنوان "ملاحظات هویتی در مناطق آزاد تجاری" به این نکته اشاره می کند که همانند هر پدیده دیگری ، تاسیس مناطق آزاد تجاری هم می تواند پیامدهای هویتی به همراه داشته باشد . مطالعات اخیر تجربی اثبات کننده رابطه تنگاتنگی میان هویت ، انسجام اجتماعی و کارآمدی می باشند . مهاجرت به مناطق آزاد تجاری می تواند منجر به افزایش حس ناامنی در میان افراد بومی شده و این نیز به نوبه خود تنش میان بومی ها و غیر بومی ها را افزایش ده . از بین بردن پیامدهای پیش بینی نشده و نامطلوب تاسیس مناطق آزاد در حوزه فرهنگی - اجتماعی نیازمند مدیریت از بالا (با ابزارهای سیاسی) و از پایین (با ابزارهای فرهنگی و اجتماعی) است.

1- Harry G .Johnson, Globalization, Free Trade and Free Trade Zones, Princeton University press, Vo1.12.No .2, 2000.

The Process of economic globalization is mostly associated with the tremendous expansion of communication flowing from technological innovations. These advances combined with free market ideology given by Adam smith have given this process unprecedented value.

2-Bijan Asadi, " Experimental and Economical study of concepts and criteria on an Efficient and Successful Free Trade – Industrial zone", ISJ, Vo1 , Special issue , Winter 2009.

• در سال ۲۰۰۴، سانجایا لال و راجنش نارولا^۱ مقاله ای تحت عنوان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و نقش آن در توسعه اقتصادی در اروپین ژورنال^۲ نوشتند که با وجود جهانی شدن، نقش اساسی و تأثیر گذار سرمایه گذاری خارجی (سرمایه گذاری مستقیم خارجی)^۳ در توسعه اقتصادی تغییر نکرده است. با این حال ، بسیاری از مکانیزم ها و دینامیکها از توسعه سرمایه گذاری مستقیم خارجی به تغییر کمک نموده اند. در این مقاله ذکر شده است که بیشترین تنوع در انواع سرمایه گذاری مستقیم خارجی وجود دارد همچنین این مقاله به تحقیق و بحث مسائلی در خصوص توسعه پژوهش در سرمایه گذاری مستقیم خارجی و توسعه آن می پردازد و نقش شرکت های چند ملیتی (MNEs)^۴ در توسعه صنعتی از لحاظ «سیستم آموزش» را بیان می کند. آنها همچنین ابزارهای سیاسی در دسترس برای استفاده از سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای توسعه اقتصادی ، پس از آزاد سازی تجارت جهانی به تجزیه و تحلیل و بروز محدودیت برای انجام این کار را بررسی می نماید.

در حالی که این بحث در حال ظهور است و این موضوع امتیاز ویژه ای به از گزینه های مختلف «سیاست نرم»^۵ است که ارائه پاسخ عملی به پیچیدگی های جهانی شدن را بیان می کند.

• در سال ۲۰۰۵ چی کین لیونگ و یی هوآ دنیس وی مقاله ای تحت عنوان «مناطق توسعه، سرمایه گذاری خارجی و سازنده جهانی در شهر شانگهای» نوشتند.^۶

صعود اقتصادی سریع چین و افزایش ادغام اقتصاد جهانی در دو دهه گذشته در شهرستانهای بزرگ چین مانند شانگهای و پکن در حال ظهور شهرهای جهانی^۷ است . سرمایه گذاری خارجی یک نیروی مرکزی در زمینه ظهور و تحول شهرهای بزرگ چین و تبدیل آن به شهرستانهای جهانی است. شانگهای تزریق عظیم سرمایه گذاری خارجی را تجربه کرده است. اشکال متنوع سرمایه گذاری خارجی و یا مناطق توسعه یافته به عنوان جانشین ترویج سرمایه گذاری خارجی و رتبه بندی آنها است. تجزیه و تحلیل ساختار،

¹ Sanjaya Lall is at the International Development Centre, University of Oxford, UK and Rajneesh Narula is at the Department of Economics, University of Reading Business School

² The European Journal

³ foreign direct investment

⁴ multinational enterprises

⁵ soft

⁶ Growth and Change Vol. 36 No. 1 (Winter 2005), pp. 16-40

⁷ global cities